

Bohumil Hrabal

MA TEENINDASIN INGLISE KUNINGAT

K A H E V A A T U S E G A
K E L N E R I S T M I L J O N Ä R I K S

„Obsluhoval jsem anglického krále“, 1971

Romaani tõlkija Küllike Tohver

Dramatiseerija Andra Teede

Esietendus 23. oktoobril 2021 Endla Teatri Suures saalis

lavastaja
LAURA JAANHOLD

kunstnik
ILLIMAR VIHMAR

valguskunstnik
IVAR PETERSKIH

helilooja ja muusikaline kujundaja
FELIKS KÜTT

videokunstnik
MIKK-MAIT KIVI

liikumisjuht
RAUNO ZUBKO

lavavõitluse seadja
JAANIKA TAMMARU Must Kast

etenduse juht ANU HÖVEL
valgusmeistrid IVAR PETERSKIH,
KARMEN TELLISAAR ja IIRIS PURGE
helimeister SIIM ROHTVÄLI
videomeistrid ANTTI AALMAA ja ARGO VALDMAA
kostümeerija KÄRT ALTJÕE
grimeerija IVI SMELJANSKI
lavameistrid JANEK LIPPONEN ja ANDO LOOSAAR

„SÕNA LÕPETUSEKS

Tekstid on kirja pandud lõõmava suvepäikese all, mis niimoodi kuumutas kirjutusmasinat, et see mitu korda minutis kinni jäi ja paberit katkus. Suutmata vaadata pimestavvalgetele paberilehtedele, puudus mul igasugune kontroll selle üle, mida ma kirjutasin, valgusjoovastuses kirjutasin automaatselt ja masinlikult, päikesevalgus pimestas mind sedavõrd, et suutsin vaid aimata läikiva kirjutusmasina piirjooni, plekk-kate oli paari tunniga nii tuline, et leheküljed keerdusid ümber võlli. Aga viimase aastaga on mulle sedavõrd palju sündmusi kaela sadanud, et ma pole veel jõudnud oma ema surmagi registreerida, need sündmused sunnivad mind jätma teksti nii, nagu see avakaadrites on, lootuses, et ükskord on mul palju aega ja vaprust, et selle teksti kallal veel ja veel rügada ja püüelda mingigi klassikalisema vormi poole või siis – hetke ajel ja eeldades, et sel moel võiksin säilitada piltide esialgset ehedust – võtta lihtsalt käärid ja hetke ajel lõigata sellest välja pildid, mis aja möödudes suudavad oma värskust säilitada. Ja kui mind enam siin ilmas pole, las teeb seda siis mõni mu sõpradest. Lõigaku sellest kokku väiksem novell või pikem jutustus. Vaat nii!

P.S. Tol suvekuul, kui ma seda teksti kirjutasin, elasin Salvador Dalí „kunstliku mälestuse“ ja Freudi „kõnes väljapääsu otsiva pitsunud afekti“ mõju all.“

Bohumil Hrabal

STEN KARPOV

Jan Dítě

LIIS KARPOV

Külanaine, Vorstioštja jaamas,
Kummikuninganna firmast „Primeros“,
Kaklev mustlasnaine, Keha lõbumajas
„Paradiis“, Teine preili, Presidendiproua
Garrigue, Toatüdruk hotellis „Pariis“,
Hüvasti jättev naine

IREEN KENNIK

Külanaine, Kokaabiline, Jaamaülem,
Kaklev mustlasnaine, Jaruška, Eliška Junkova,
Toatüdruk hotellis „Pariis“, Natsiõde

FATME HELGE LEEVALD

Külanaine, Toatüdruk hotellis „Kuldne Praha“,
Vorstioštja jaamas, Keha lõbumajas „Paradiis“,
Preili hotellis „Pariis“, Ema Destinová,
Toatüdruk hotellis „Pariis“, Liza

MEELIS RÄMMELD

Külamees, Rongile hilinev mees,
Luuletaja Tonda Jódl, Keha lõbumajas
„Paradiis“, Ülemkelner Skřivánek hotellis
„Pariis“, Hüvasti jättev isa, Emil Zátpek

SANDER REBANE

Külamees, Vorstioštja jaamas,
Rätsep Pardubice rätsepafirmast,
Kaklev mustlaspoiss, Keha lõbumajas
„Paradiis“, Paksu kaubareisija pakipoiss,
Külastaja Prahast, Kolmas börsihai,
Tšehhi presidendi kantsler, Taksojuht,
Natsisõdur, Teenindaja hotellis „Pariis“,
Natsikohtunik, Mees rongis,
Kelner „Murru“ hotellis

TAMBET SELING

Külamees, Šeff hotellis „Kuldne Praha“,
Vorstioštja jaamas, Paks kaubareisija härra
Walden, Teine börsihai, President Masaryk,
Teenindaja hotellis „Pariis“, Natsisõdur,
Hüvasti jättev mees

KARIN TAMMARU

Külanaine, Kokk hotellis „Kuldne Praha“,
Vorstioštja jaamas, Kaklev mustlasmammi,
Maadam, Jan Dítě vanaema,
Šeff proua Brandjes hotellis „Pariis“,
Kadunud mehe naine

MIHKEL VENDEL

Külamees, Kelner hotellis „Kuldne Praha“,
Vorstioštja jaamas, Kaklev mustlaspoiss,
Keha lõbumajas „Paradiis“, Hotelli „Pariis“
kelner Karel, Esimene börsihai, Abessiinia
keiser Haile Selassie, Teenindaja hotellis
„Pariis“, Natsisõdur, Kojamees, Rongist välja
visatav mees, Hüvasti jättev poeg, Miilits

„Minu tekste ei saa nimetada käsikirjadeks, neid tuleb nimetada masinakirjadeks. Ma kirjutan ainult kirjutusmasinal. Ent minu tekstid ei sünni hetkel, kui sõnad saavad masinasse toksitud, vaid ammu enne, üks kindel motiiv tuleb ikka ja jälle, enamasti külastab see mind kirjutusmasinast võimalikult kaugel, kas kärelikas kõrtsiüksinduses, jalutuskäigul, unetutel öödel, mingi motiiv tuleb ikka ja jälle tagasi, sellele lisandub pilte, ent need pole värvilised, vaid nagu mõnes vanaaegses filmis, põhimotiiv hakkab siis hargnema ja sellele lisanduvad uued pildid, mis on algse motiiviga põhjuslikus seoses, need sätivad end ritta, peaaegu et haaravad üksteise järele ja tõmbavad üksteist ligi, umbes nagu siis, kui ronite puu otsa, ikka üks käsi haaramas järjest kõrgema oksa järele ja nii aina edasi, kuni jõuate päris latva, kust enam edasi minna ei saa, aga kust viimaste oksaraagude vahelt avaneb avar vaade kogu ümbrusele.“

Bohumil Hrabal

Inimene on imeloom. Kuid ta on ka pimeloom, sõgesikk, kes ei saa aru, kus ta on, kes ta on ja mis tal õieti vaja on. Nii võib ta pöörata monomaanilisse monoteismi ja hakata arvama, et tema peab valitsema kalade üle meres, lindude üle taeva all, loomade üle maa peal ja kõigi roomajate üle.

Loodust ei peagi valitsema. Loomine valitseb meid, nii saab meist loodus. Saada päris loomaks – mida enamat võiks keegi tahta? Saada inimloomaks, imeloomaks, aga ilma p-ta, ilma inimpimeduseta. *L'enfer, c'est les autres?* Ei, teised ei ole pörgu. Pörgu on ainult teised pimeloomad, need pörgukoerad.

Hasso Krull

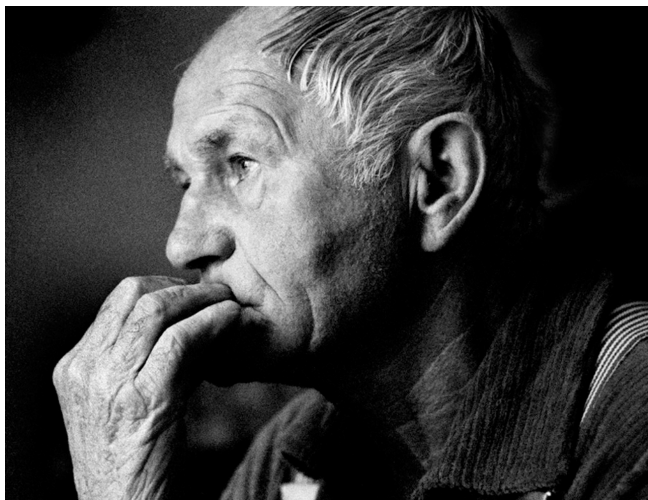

„Kirjanik peab julgema minna sinna, kus tal jälle on hirm, sinna, kus teda keegi ei oota, sinna, kus olevik on olematu, minevik ähvardav ja tulevik nii hästi, ahh, kui hästi tuttav.“

Bohumil Hrabal

„Seal, kus „olevik on olematu“, algab teksti seiklus. Ja see nõuab vaprust. Kindlustamata on hetke täiuslikkus, mida oleks võimalik tabada ses ajalises nullsituatsioonis ähvardava mineviku ja nii tuttava tuleviku vahel. Hrabali aeg on aeg „olla teel“, ilma et sihi teadvustamine oleks oluline. See ei ole horisontaalne liikumine kuskilt kusagile, vaid vertikaalne liikumine, pidevalt korduv sõöst ajalisest nullsituatsioonist hetke särama löönud intensiivsusesse.“

Milan Jankovič

„PANGE TÄHELE, MIS MA TEILE NÜÜD RÄÄGIN,“

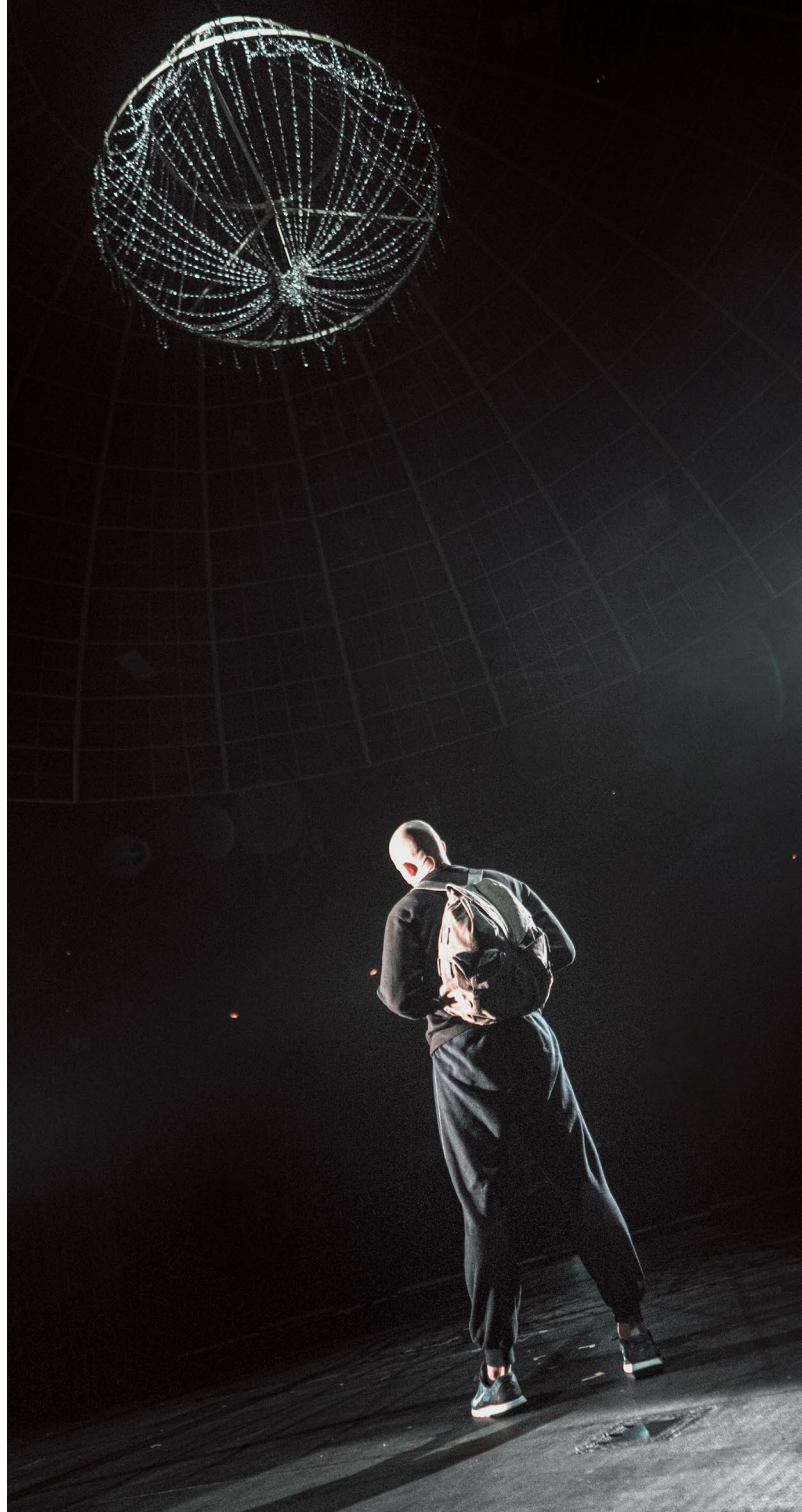
on lause, millega 57-aastane tšehhi kirjanik Bohumil Hrabal alustab 1971. aasta suvel ühe hooga ja vaid kaheksateistkümnepäevaga kirja või tegelikult kirjutusmasinasse pandud romaanis „Ma teenindasin Inglise kuningat“ peategelase, nii kasvult kui ka tähtsuselt väikese inimese kelner Jan Dítě minajutustust oma seiklusrohketest hedonistlikest õnneotsingutest ja vaimsest eneseleidmisest, ambitsioonidest ja alandlikkusest, tõusust ja langusest 1930. ja 1940. aastatel Tšehhi riiki ja kogu Euroopat vapustanud ajaloosündmuste keerises ning sama lausega algavad selle, Hrabali üheks peateoseks peetava romaani teisedki peatükid, mis autorile omaselt koosnevad pikkadest, kohati lehekülgi kestvatest lausetest, mis lugeja endaga kaasa haaravad, nii et ta lugedes ehk tegelikult ei loegi, vaid võtab kauni lause noka vahele ja lutsutab seda nagu kommi, mekib seda nagu klaasikest likööri, kuni mõte valgub tema sisse nagu alko-

hol ja imendub temasse, nii et see pole enam mitte ainult tema ajus ja südames, vaid tulvab ka ta arterites ja jõuab viimse veenitipuni välja – just täpselt samamoodi nagu mõjutavad hävitamisele määratud raamatute kaunid laused Hrabali teise tuntuima teose, lühiromaani „Liiga vali üksindus“ („*Příliš hlučná samota*“, 1976) minategelast, eraklikku vanapaberipressijat Haňtát – paisates lugeja ette ohtralt võimatuid valikuid, mida tema teoste seni ainus eesti keelde vahendaja, tõlkija Küllike Tohver kirjeldab nii: „Hrabali jaoks on see, kuidas asju öelda, vähemalt sama oluline kui see, mida öelda. Ometi seab see tõlkija väga keeruliste valikute ette – sa tajud, et autor on endale lubanud vabadust segada kokku erinevaid stiile, vilistanud kohati õigekirjale, nimme tekitanud haralise mõttevoo, mille jälgimine nõuab pingutust, aga millel ei tohi lasta laiali valguda. Laused on paiguti väga pikad – mõne sisse mahub lausa eraldi teemaarendus, väike omaette süžee, aga kõik see on põhilise teemaarenduse teenistuses. Neid uperpalle kaasa teha on vahel väga keeruline. Seda enam, et need uperpallid on teinekord erinevalt tõlgendatavad. Väga raske on öelda, mida Hrabal ise tegelikult silmas pidas. Ka tšehhid saavad mõnest lausest erinevalt aru. Ja siis veel Hrabali armastus neologismide vastu! Need on enamasti väga poeetilised, lennukad. Või siis on ta kasutanud selliseid sõnakombinatsioone, mida nagu ei saakski tõlkida,“ ja ehk on just valikute tegemise keerukuses peidus ka põhjus, miks Hrabali, keda uhkusega nimetatakse 20. sajandi tšehhi kirjanduse üheks tipuks, loomingust on senini eesti keelde jõudnud vaid kaks romaani ja needki alles üsna hiljuti – „Ma teenindasin Inglise kuningat“ 2013. ja „Liiga

vali üksindus“ 2020. aastal –, kuigi põhjuseid on ilmselt teisigi ning nende – nagu ka Hrabali teoste inspiratsiooni – leidmiseks tuleb vaadata nii autori elu kui ajaloo keerdudes: Bohumil Hrabal sündis 28. märtsil 1914, vaid neli kuud enne esimese maailmasõja algust, Brno lähedal kohaliku taidlusteatri näitlejanna abieluvälise lapsena ning kuni kolmanda eluaastani kasvatasid teda emapoolsed vanavanemad, sest tema ema, kes ei abiellunudki kunagi tema isaga, kelleks ilmselt oli naabruskonnas elava õpetaja poeg, töötas Polná õllevabrikus raamatupidaja abilisenä ja leidis paar aastat hiljem abieluõnne oma töökaaslasest ja Bohumili ristiisast František Hrabalis, kellest 1919. aastal, kui noor perekond Nymburki kolis, sai sealse õllevabriku ülevaataja, Františeki kingsepa vend, onu Pepin, aga võitis noore Bohumili südame kogu eluks ning temast sai oluline tegelane tulevase kirjaniku kuulsas Nymburki triloogias, milleni me jõuame aga alles aastate pärast, sest kõigepealt pidi väikesest Bohumilist täismees kasvama ning tal tuli kooliteed käia, mis aga läks üsna üle kivide ja kändude nii, et küpsustunnistuse sai ta alles 20-aastasena ning asus 1935. aasta sügisel Praha Karli ülikoolis juurat õppima, kuid lõpetas selle alles 1946. aasta märtsis, sest 1939. aastal suleti kõik Tšehhi ülikoolid ning suletuks jäid nad kuni natsiokupatsiooni lõpuni ja nii teenis Hrabal protektoraadi aastatel leiba ametnikuna notaribüroos ja jaamakorraldajana Tšehhi raudteel, kasutades saadud kogemusi hiljem romaanis „Pingsalt valvatud rongid“, aga sellegi kirjutamise, ilmumise ja parima võõrkeelse filmi Oscari pälvinud linateoseks saamiseni kulus pärast sõja lõppu veel paar aastakümnet, mille käigus Hrabal jõudis töötada kindlustusametniku,

kaubareisija, valutehase hooajatöölise, vana-paberi pakkija ja teatri lavatöölisena ning selle kõige kõrval ja taustal ka tasakesi kirjutamise- ga tegeleda, tema esimene raamat, luulekogu „*Ztracená ulička*“ („Kadunud tänavake“) pidi küll ilmuma juba 1948. aastal ning olevat mõnedel andmetel isegi valmis trükitud, kuid selle levitamine keelati kommunistliku režiimi tingimustes koheselt, teistel andmetel riigistati trükikoda juba enne luulekogu jõudmist trükiliinile ja kuigi 1950. aastate alguses kirjutas Hrabal Jiří Kolář'i juhitud pörandaalusesse kirjandusrühmitusse kuuludes lühiproosat, siis ka teiste autoritega koos trükkis avaldamiseni jõudsid kaks tema novelli alles 1956. aastal ning Hrabali esimene novellikogu „*Perlička na dně*“ („Pärl põhjas“) nägi trükivalgust alles 1963. aastal, mil Hrabalist ka elukutseline kirjanik sai ning järgmise seitsme aasta jooksul avaldas ta kümmekond raamatut, näiteks 1964. aastal ilmusid 96-leheküljeline romaan „*Taneční hodiny pro starší a pokročilé*“ („Tantsutunnid vanemaealistele ja edasijõudnuile“), mis koosneb vaid ühestainsast lausest ning novellikogu „*Pábitelé*“, mille neologismist pealkiri tähistab kedagi, kes fantaseerib, rändab ringi ja pajatab lugusid, mis on vaid osaliselt tõesed, ent alati kaasahaaravad ja meelierutavad, sarnased vandersellilikud ja nipernaadilikud tegelased esinevad mitmetes Hrabali teostes ning nii on see sõna nagu paljud teisedki Hrabali sõnamängudest sündinud väljendid tšehhi keeles kodunenud hoolimata tõsiasjast, et tema teosed said Tšehhoslovakkias vabalt ja kõrbe- teta ilmuda vaid kuni 1968. aasta Praha kevade sündmusteni ning järgnenud vaikival ajastul jõudsid sisepagulusse sunnitud Hrabali raamatud kodumaise lugejani peamiselt vaid

kirjutusmasinal paljundatud *samizdat*-väljannetena ning paljud tema teoste esmatrükid ilmusid hoopiski välismaistes kirjastustes või alles aastaid pärast kirjutamist, ja kuigi kodumaine avaldamiskeeld seitsmekümnendate keskel pisut leevenes, jäid põrandaalused ja välismaised esmatrükid Hrabali bibliograafia osaks kuni 1989. aasta sametrevolutsioonini, pärast mida tunnustas Hrabali elu ja loomingut ka kodumaine võim – ehk siiski pisut hilja, sest kuigi Hrabal oli üheksakümnendate keskel paar korda ka Nobeli kirjanduspreemia nominent, jätsid raskead ajad vana mehe elule ja tervisele oma jälje ning nii võime tema 1990. aastal ilmunud esseest „*Kouzelná flétna*“ („Võluflööd“) lugeda tema kaitseinglist, kes alati autori kõrval olles jälgib, et surm temast mööda läheks ja et ta ei annaks alla vastupandamatule soovile end aknast alla heita: „... sest see kaitseingel tahab, et jääksin veel siia maailma, et jõuaksin päris põhja, et sööstaksin veel korra alla, sinna, kus peitub ülim patukahetsus, sest kogu maailm piinleb valudes ja valudes piinleb ka mu kaitseingel, kui palju kordi olen tundnud vastupandamatut tungi viskuda alla oma kuuenda korruse korterist, mille iga tuba on täis piinu, ent alati kõige viimasel hetkel on mu kaitseingel mind päästnud...“, kuid 1997. aasta 3. veebruaril kell pool kolm pärast lõunat oli kaitseingel kuhugi kadunud ja 82-aastane tšehhi kirjanduse kurb kuningas Bohumil Hrabal, kes juba aastapäevad neuralgiahaigena Praha Bulovka kliinikus elas, kukkus oma kuuenda korruse palati aknast surnuks ja see, kas tegu oli tuvide söötmisel juhtunud õnnetuse, nagu ütles ametliku uurimise tulemus, või oma teostes korduvalt enesetappudest kõnelenud autori sümboolse vabasurema minekuga, jääbki saladuseks.

Kava koostamisel on kasutatud Küllike Tohverijärelsõnu Bohumil Hrabali romaanidele „Ma teenindasin Inglise kuningat“ (Loomingu Raamatukogu 2013) ja „Liiga vali üksindus“ (Loomingu Raamatukogu 2020), samuti Jiří Peláni monograafiat „*Bohumil Hrabal A Full-length Portrait*“ (Karolinum Press 2019), samuti on kavas tsiteeritud 5. osa Artur Alliksaare luuletusest „Janud“ ning lõike Bohumil Hrabali eelpoolnimetatud romaanidest ja esseedest „Omaenda surnukeha lahanguaruanne“ („*Zpráva o pitvě vlastní mrtvoly*“) ning „Völufloöt“ („*Kouzelná flétna*“), katkendit Milan Jankoviči uurimusest „Teekonnad kirjandusteoste tähenduse otsinguil“ („*Cesty za smyslem literárního díla*“) ning Hasso Krulli poeetilises käsiraamatus „Tänapäeva askees“ (Kaksikhammas 2020) avaldatud märksõnast „Loodus“, samuti lõiku Hrabali „Liiga valju üksinduse“ tõlke ilmunise puhul 20. märtsil 2020. aastal Loomingu Raamatukogu Facebooki-lehel avaldatud lühiintervjuust tõlkija Küllike Tohveriga, kes lisaks Hrabali romaanidele on eesti keelde tõlkinud ka kõik eelpoolnimetatud tšehhikeelsete teoste katkendid; kava kujundamisel on kasutatud Hana Hamplová fotot Bohumil Hrabalist, Sander Rebase ja Taavi Varmi fotosid lavastuse „Ma teenindasin Inglise kuningat“ proovidest, samuti lavastuse plakatit, mille tegid Gabriela Urm ja Terina Tikka; kava koostas Anne-Ly Sova ning kujundas Ilona Rääk.

lavastusjuht Andrus Jõhvik
pealavameister Kaido Päästel
vanemlavameistrid Ando Loosaar, Fred Laur, Janek Lipponen
lavameistrid Lauri Allikas, Sergei Peetso, Kristo Paddernik
dekoratsioonide valmistajad Kaido Päästel, Viljar Viik
butafoor-dekoraator Kaido Torn
tekstiilide värvija Anu Heinsalu-Diževski
kostüümiala juhataja Ester Kasenurm
kostüümide õmblejad Urve Kasenurm, Urve Enne, Epp Mõts
grimmiala juhataja Ivi Smeljanski
grimeerijad Sirle Teeäär, Karina Pajunurm
kostümeerijad Kärt Altjõe, Lili Luusepp
inspitsient-rekvisiitorid Anu Hövel, Astrid Kivila, Silja Koppel
heliala juhataja Siim Rohtväli
helimeistrid Tarmo Jürgens, Janek Vlassov
valgusala juhataja Margus Vaigur
valgusmeistrid Karmen Tellisaar, Ivar Pitserskih, Iiris Purge
videoala juhataja Argo Valdmaa
videomeister Antti Aalmaa
muusikajuht Feliks Kütt
turundus- ja kommunikatsioonijuht Inger Lilles-Nestor
trupijuht Aigi Veski
peaadministraator Ain Miilberg
haldusjuht Kaido Lüll
dramaturgid Anne-Ly Sova, Ott Kilusk
peakunstnik Liina Unt
loominguline juht Ingomar Vihmar
teatrijuht Roland Leesment

Teatri toetajad ja koostööpartnerid:

Täname Kairi Mändlat,
Pärnumaa Kutsehariduskeskust
ja kõiki neid, kes erinevatel hetkedel
selle lavastuse tegemisel osalenud on.

Autoriõigusi vahendab
Eesti Teatri Agentuur

